

УДК 902/904(477.61)

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-130-137

Набока Олександр Вікторович,

доктор історичних наук,

завідувач кафедри історії України

ДЗ „Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка”, м. Полтава, Україна.

snaboka9@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1678-9475>

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ „СТАРОБІЛЬСЬК-1” У 2019–2020 рр.

Значну роль у дослідженні стародавньої історії нашого краю належить вченим, чия професійна діяльність була тісно пов’язана з Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка. Не спинив університетських археологічних досліджень краю навіть військовий конфлікт на Сході України 2014 року. У 2019 році було відновлено роботу луганського археологічного загону ЛНУ імені Тараса Шевченка на Луганщині.

Науковим керівником проекту став кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України Сергій Теліженко – відомий своїми багаторічними дослідженнями археологічної історії краю, особливо – поселень доби неоліту. „Послужний список” досліджень науковця, однак, не обмежується лише вивчення неолітичних поселень. У важкий період військового хаосу 2014–2019 років Сергій Теліженко на деякий час був по суті єдиною людиною, яка привертала увагу суспільства до проблем збереження археології краю. Попри усі труднощі йому вдавалося проводити експедиції, результатом яких були помітні наукові відкриття. Зокрема, у 2017 році пан Сергій відкрив мусульманське поховання хозарської доби у місті Сватове, яке істотним чином розширює уявлення про існування на території краю кочових номад епохи ранішнього середньовіччя.

У 2019 році об’єктом зацікавленості науковця стало одне з неолітичних поселень поблизу від річки Айдар у Старобільську. Цей об’єкт, разом із ще кількома подібними був відкритий у 1939–1940 році засновником луганської археологічної науки Сергієм Локтюшевим (1878–1943).

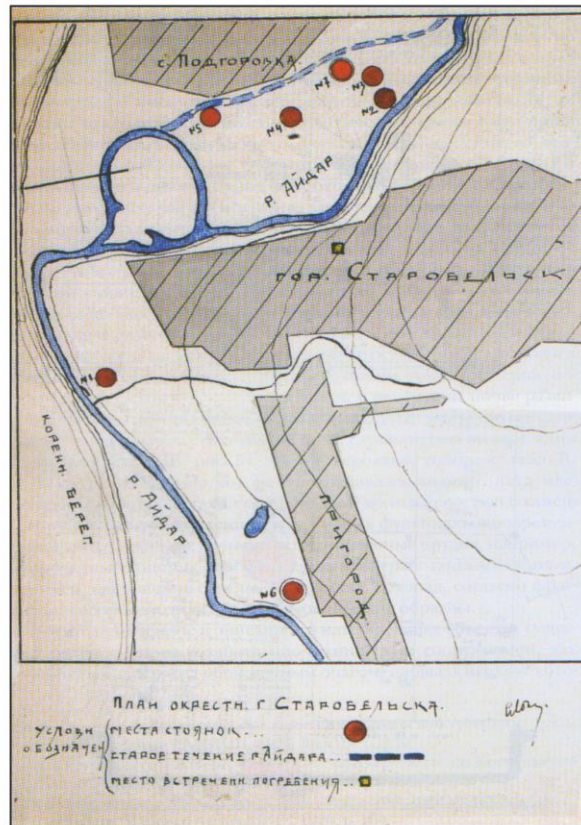

Рис. 1. План розташування неолітичних стоянок поблизу Старобільська, складений С. Локтюшевим (Теліженко&Іваницький, 2020, с. 250).

Свої наукові пошуки Локтюшев почав ще у 1919 році. Виконуючи обов'язки викладача Донецького інституту народної освіти (прообразу ЛНУ імені Тараса Шевченка), а потім і директора Луганського краєзнавчого музею, у 20 – 30-х рр. ХХ ст. він вніс значний внесок у вивчення давньої історії нашого краю. Вже згадувана експедиція С. Локтюшева наприкінці 30 – на початку 40-х рр. ХХ ст. дозволила встановити наявність кількох неолітичних поселень вздовж русла річки Айдар у районі Старобільська, села Підгорівка та села Новоселівка. Ці об'єкти були названі ним „Новоселівка-1”, „Підгорівка-1”, „Старобільськ-1” та ін.

Подальша доля видатного вченого склалася трагічно. Змушений у 1942 році залишитися під німецькою окупацією, у 1943 році Сергій

Локтюшев був арештований органами НКСВ за звинуваченням у шпигунстві на користь нацистської Німеччини. У в'язниці він і помер.

Відзначаючи великий внесок С. Локтюшева у процесі досліджень давньої історії краю, відновлений археологічний загін ЛНУ імені Тараса Шевченка назвав його ім'ям.

Вивчення неолітичних поселень у Старобільську та навколишніх районах було продовжено у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Зокрема, у 1979–1980 рр. неолітичну стоянку „Старобільськ-1” досліджували Ю. Г. Гурін, К. І. Красильников та О. Г. Шапошникова.

На початку ХХІ ст. до вивчення неолітичних поселень біля річки Айдар долучився Сергій Теліженко, який у 2007 році досліджував побут давніх мешканців краю разом із вченими з різних країн у межах міжнародної дослідницької програми „East-west millet project. University of Cambridge”.

Нарешті, у 2019–2020 рр. стоянка „Старобільськ-1” вивчалася відновленим Луганським археологічним загonom імені Сергія Локтюшева.

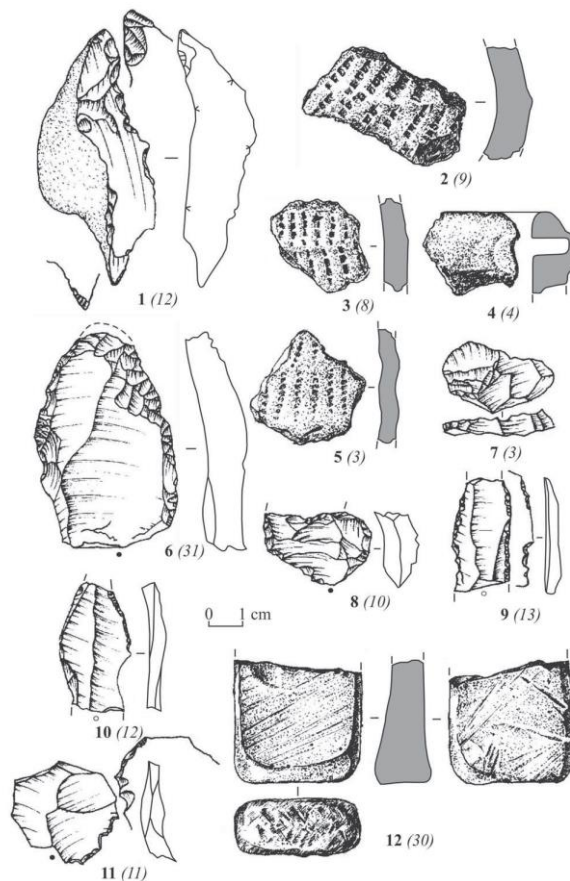

Рис. 2. Зразки залишків керамічного посуду з стоянки Старобільськ-1 (Теліженко&Іваницький, 2020, с. 253).

Ці багаторічні дослідження дозволили відтворити умови життя людей, що жили на території неоліту у Приайдар'ї у 5900–5600 рр. до н. е. Хронологічно стоянки відносяться до епохи неоліту і це найдавніший у Східній Європі неоліт. Як відомо, ця епоха – час епохального переходу людства до відтворювальних форм господарювання – землеробства та скотарства. Проте, старобільський неоліт, за характером життя – це ще скоріше попередня епоха – мезоліт, який характеризувався значним збільшенням значення рибальства та будь яких видів діяльності, пов'язаних із річками. Місцеві мешканці жили переважно за рахунок річки – Айдару.

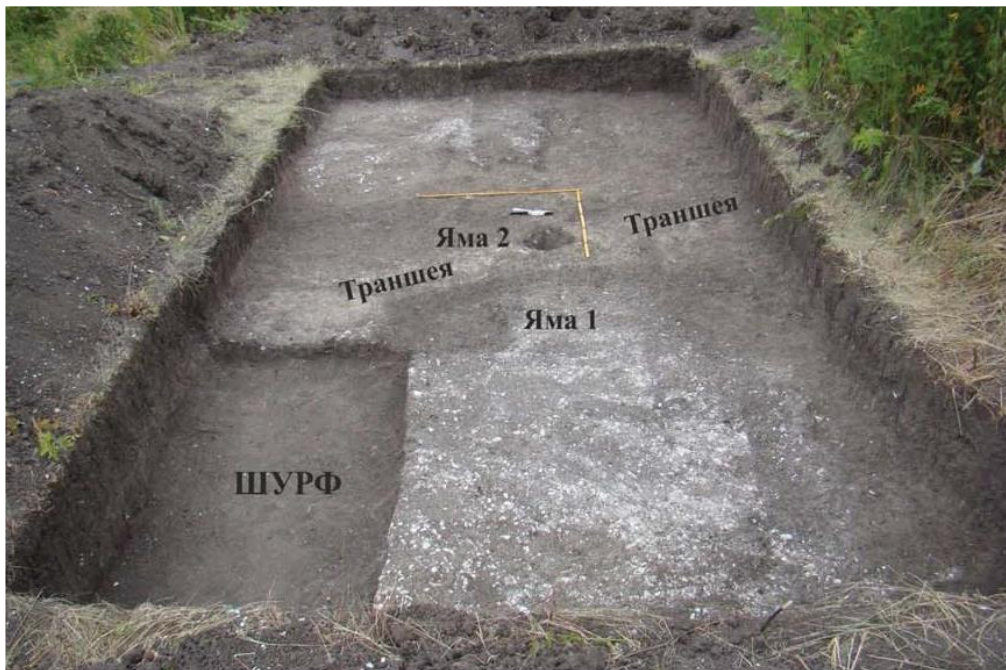

Рис. 3. Розкопки стоянки Старобільськ-1. Фото С. Теліженка.

Життя їх було незвичним для сучасної людини. У ті часи увесь простір навколо Айдару був покритий густим сосновим лісом. Весною річка виходила з берегів, затопляючи поселення і люди були змушені кидати його але потім регулярно поверталися і все відбудовували. На думку Сергія Теліженка, десь у глибині приватного сектору Старобільську, який простягнувся паралельно річній набережній, можливо десь скрите і інше стабільне поселення давніх людей, куди вони переселялися під час паводків.

Життя біля річки визначало раціон давніх людей. У ході досліджень стоянки „Старобільськ-1” археологи, поруч із традиційними знахідками – залишками кремнієвих та кістяних знарядь праці, орнаментованої кераміки знаходили великі (до 30-ти сантиметрів)

скупчення залишків ракушок місцевих річних моллюсків-беззубок. Саме ці істоти, які і сьогодні мешкають у Айдарі, склали основу раціону давніх людей. Потреба бути поблизу від джерел такої поживи визначала необхідність їх життя біля річкових берегів. „Знайшли найдавніший у світі суши-бар”, – саме так у напівжартівливій формі характеризують результати своїх наукових розвідок учасники Луганського археологічного загону імені Сергія Локтюшева.

Особливе велике скупчення ракушок було знайдено під час дослідження об'єкту „Підгорівка-1” у ході експедицій 70–80-х рр. ХХ ст. Велика кількість залишків ракушок дозволяє дійти до висновку, що тут, у районі сучасної Старобільської водолікарні, існувала прото-факторія, яка спеціалізувалася на масштабному вилові беззубок.

Разом із тим, вченими не було встановлено ознак того, що давні люди доби неоліту Приайдар'я займалися відтворювальними формами господарювання – землеробством та скотарством. Із неолітом їх споріднює лише використання орнаментованого керамічного посуду, окремим залишки якого було знайдено у ході експедицій 2019–2020 рр.

Попри таку на перший погляд господарську „відсталість” старобільського неоліту, він все ж таки мав і свої новації – на той час достатньо передові. Зокрема, звертає увагу той факт, що давні мешканці розвивали достатньо активні зв'язки із іншими подібними поселеннями, які знаходилися на відстані у кілька сотень кілометрів, використовуючи у якості транспортної артерії річку Айдар. Принаймні таке припущення висловлює Сергій Теліженко, який свого часу досліджував схожу за головними ознаками археологічну культуру на Нижньому Доні на острові Ракушечний яр. На його думку, обидва поселення належать до ракушечноярської культури. Матеріали зі Старобільськ-І відповідають шарам 15 – 11 Ракушечного яру як за матеріалами, так і у хронології.

Якщо старобільська ракушечноярська неолітична культура – це „суши бар”, то подібне поселення на Дону – це „мега суши бар”. Скупчення залишків беззубок досягає тут більше ніж метр.

Сергій Теліженко, спираючись на дослідження таких археологів як А. Ф. Горелик, А. В. Цибрий та В. В. Цибрий В. В. (2014), припускає, що у своїх міграціях ракушечноярці не обмежувалися лише Доном, Сіверським Дінцем та Айдаром. На його думку, вони могли мати сталі контакти із давнім населенням Анатолійського півострову через Кавказ.

Саме через річкове сполучення до мешканців приайдарських неолітичних стоянок потрапляв і керамічний посуд, виробництво якого було поширено на Нижньому Доні. Це переважно пласкодонний посуд. Орнаментація або прокреслена, або представлені відбитки різних видів зубчастого штампю.

Отже, якщо припущення С. Теліженка підтвердяться у ході подальших досліджень, можна стверджувати, що неолітичні поселення Приайдар'я були частиною регіонального розселення давніх людей, яка

складалася із території Луганщини, півдня сучасної Росії, Кавказу та Туреччини. Між цими анклавом існував достатньо активний господарчий обмін технологіями, який є ознакою подальшого ставлення більш розвинених цивілізацій.

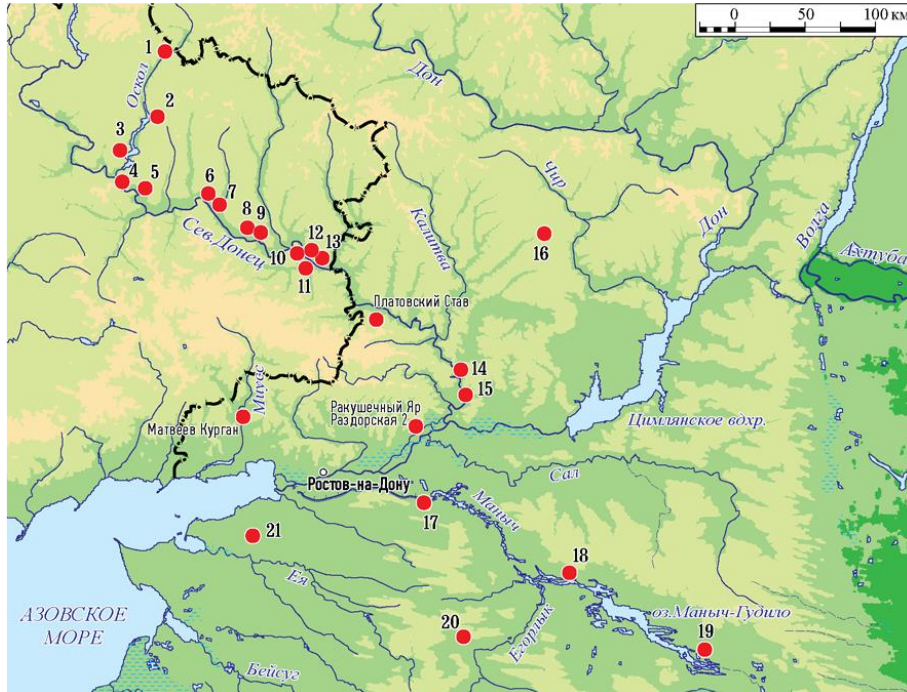

Рис. 4. Міграційні хвилі ракущечноярської культури у добу неоліту (Горелик, Цыбрий & Цыбрий, 2014, с. 247).

Список використаної літератури

1. Горелик А. Ф., Цыбрий А. В., Цыбрий В. В. О чем поведали череп тура, топор и женские статуэтки? (К проблеме начальной неолитизации Нижнего Подонья). *Stratum plus*. 2014. № 2. С. 247–282.
2. Теліженко С. А., Іваницький В. Р. Звіт про проведення розвідок та наукових археологічних досліджень на території Луганської області у 2019 р. (сmt. Біловодськ та Біловодський район, Міловський район, м. Старобільськ та Старобільський район, сmt. Новопсков та Новопсковський район, м. Лисичанськ, Попаснянський район, Кременський район). Київ : Науковий архів ІА НАН України, 2020. 370 с.

References

1. Gorelik, A. F., Tsybriy, A. V., & Tsybriy, V. V. (2014). O chem povedali cherep tura, topor i zhenskiye statuyetki? (K probleme nachalnoy neolitizatsii Nizhnego Podonya) [What did the skull of the tour, the ax and

female statuettes tell about? (On the problem of the initial neolithization of the Lower Podonia)]. *Stratum plus*, 2, 247-282 [in Russian]. **2. Telizhenko, S. A., & Ivanytskyi, V. R.** (2020). Zvit pro provedennia rozvidok ta naukovykh arkhеolohichnykh doslidzhen na terytorii Luhanskoї oblasti u 2019 r. (smt. Bilovodsk ta Bilovodskyi raion, Milovskyi raion, m. Starobilsk ta Starobilskyi raion, smt. Novopskov ta Novopskovskyi raion, m. Lysychansk, Popasnianskyi raion, Kreminskyi raion) [Report on exploration and scientific archaeological research in the Luhansk region in 2019 (Belovodsk and Belovodsky district, Milovsky district, Starobilsk and Starobilsky district, Novopskov and Novopskovsky district, Lysychansk, Popasnyansky district, Kreminsky district)]. K.: Naukovyi arkhiv IA NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Набока О. В. Археологічні дослідження неолітичного поселення „Старобільськ-1” у 2019–2020 рр.

У статті висвітлюються наукові результати археологічних досліджень неолітичного поселення „Старобільськ-1”, яке розташоване поблизу від міста Старобільськ, Луганської області. Останній етап досліджень цього археологічного об’єкту приходить на 2019–2020 рр. Вивчення неолітичного поселення здійснювалося силами Археологічного загону імені Сергія Локтюшева, організованого спільно Кафедрою історії України Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Олександр Набока) та Інститутом археології НАН України (Сергій Теліженко).

У статті відзначається, що науковим керівником експедицій 2019–2020 рр. став кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту археології НАН України Сергій Теліженко – відомий своїми багаторічними дослідженнями археологічної історії краю, особливо – поселень доби неоліту. „Послужний список” досліджень науковця, однак, не обмежується лише вивчення неолітичних поселень. У важкий період військового хаосу 2014–2019 рр. Сергій Теліженко на деякий час був по суті єдиною людиною, яка привертала увагу суспільства до проблем збереження археології краю. Попри усі труднощі йому вдавалося проводити експедиції, результатом яких були помітні наукові відкриття. У ході досліджень стоянки „Старобільськ-1” археологи, поруч із традиційними знахідками – залишками кремнієвих та кістяних знарядь праці, орнаментованої кераміки, знаходили великі (до 30-ти сантиметрів) скупчення залишків ракушок місцевих річних молюсків-беззубок. Саме ці істоти, які і сьогодні мешкають у Айдарі, складали основу раціону давніх людей. Потреба бути поблизу від джерел такої поживи визначала необхідність їх життя біля річкових берегів.

Внаслідок проведених досліджень неолітичного поселення „Старобільськ-1”, науковці дійшли до висновку, що воно було частиною регіонального розселення давніх людей, яка складалася із території Луганщини, півдня сучасної Росії, Кавказу та Туреччини. Між цими

анклавами існував достатньо активний господарчий обмін технологіями, який є ознакою подальшого ставлення більш розвинених цивілізацій.

Ключові слова: Старобільськ-1, неоліт, археологічні дослідження, С. Теліженко, археологічний загін імені Сергія Локтюшева.

Naboka O. V. Archaeological research of the Neolithic settlement „Starobilsk-1” in 2019–2020

The article highlights the scientific results of archaeological research of the Neolithic settlement „Starobilsk-1”, which is located near the city of Starobilsk, Lugansk region. The last stage of research of this archeological site is in 2019–2020. The Neolithic settlement was studied by the Serhiy Loktyushev Archaeological Detachment, organized jointly by the Department of Ukrainian History of Taras Shevchenko National University of Luhansk (Oleksandr Naboka) and the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The article notes that Serhiy Telizhenko, Candidate of Historical Sciences, Research Fellow at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, became the scientific leader of the 2019–2020 expeditions. The „track record” of the scientist’s research, however, is not limited to the study of Neolithic settlements. During the difficult period of military chaos in 2014–2019, Serhiy Telizhenko was for some time the only person who drew public attention to the problems of preserving the archeology of the region. Despite all the difficulties, he managed to conduct expeditions, which resulted in notable scientific discoveries. During the research of the Starobilsk-1 site, archaeologists, in addition to traditional finds – remains of silicon and bone tools, ornamented ceramics found large (up to 30 centimeters) clusters of shells of local annual toothless mollusks. These creatures, which still live in Aidar today, formed the basis of the diet of ancient people. The need to be close to the sources of such food determined the need for their life near the river banks. As a result of research on the Neolithic settlement „Starobilsk-1”, scientists have concluded that it was part of the regional settlement of ancient people, which consisted of Luhansk, southern modern Russia, the Caucasus and Turkey. Between these enclaves there was a fairly active economic exchange of technology, which is a sign of the further attitude of more developed civilizations.

Key words: Starobilsk-1, Neolithic, archeological researches, S. Telizhenko, Archaeological detachment named after Serhiy Loktyushev.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2022 р.

Прийнято до друку 10.05.2022 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Михальський І. С.